

VÂSİK-BİLLÂH, Abdullah b. Ahmed

**VÂSİK-BİLLÂH,
Abdullah b. Ahmed**(bk. ABDULLAH b. AHMED
el-VÂSİK-BİLLÂH).**VASİLE
(الوصيلة)****Câhiliye devrinde
bazı dinî hükümlere
ve âdetlere konu olan
koyun veya deve.**

Sözlükte "varmak, ulaşmak; bir şeyi bir şeyle birleştirmek" anlamındaki **vasl** (sıla) kökünden türeyen **vasîle** "ulaşan, kavuşan" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "vşl" md.). Terim olarak Câhiliye döneminde belli özellikleri sebebiyle tanrılara adanan, ancak belirli kimselerin yararlandığı koyun veya dişi deveyi yahut onların yavrusunu ifade eder. Câhiliye Arapları, doğurganlıkları veya ilâhlarına sundukları adaklara konu olmaları bakımından deve ve koyunlarına bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî gibi isimler vermiş, bu hayvanlar üzerine bazı hükümler bina etmiştir. Buna göre belli özelliklere sahip deve veya koyunlar kadınlara haram olup bunların et, süt ve yününden sadece erkekler faydalanabilirdi. Ölmüş hayvan etinden ise hem erkekler hem kadınlar yararlanırdı. Ayrıca belirli sayıda yavru doğurması yahut erkek ya da dişi doğurması gibi özelliklerine göre deve yahut koyunlar herhangi bir şekilde istifade edilmeksizin tanrılara adanarak serbest bırakılırdı.

Vasîle kabul edilen hayvanların özellikleri konusunda ileri sürülen görüşleri şöylece sıralamak mümkündür: 1. Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayete göre bir koyun yedi defa doğurur ve sonuncu kuzu dişi olursa bundan sadece erkekler faydalanabilirdi. Dişi kuzunun ölmesi halinde etinden hem kadınlar hem erkekler yiyebilirdi. Sonuncu kuzu erkek olduğu takdirde etinden erkekler de kadınlar da yararlanabilirdi; ancak sadece erkeklerin faydalandığı kuzunun dişi olması durumunda onun kesilmeden sürüye katıldığı da nakledilir (İbn Kuteybe, s. 147; Mâtürîdî, IV, 357). Koyun yedinci defada erkek ve dişi ikiz doğurursa, "Dişi kuzu erkek kardeşine ulaştı" (vasl) denir ve dişi kuzu erkek kuzu ile birlikte kurban edilmeden bırakılırdı. Bu koyunun eti ve sütü kadınlara haram sayılırdı. Dişi kuzu öldüğü takdirde etinden erkekler gibi kadınlar da yi-

yebilirdi. 2. Saîd b. Müseyyeb'e göre vasîle peş peşe iki defa dişi doğuran genç devedir. Câhiliye Arapları bu tür deveye vasîle der ve onu tanrılarına adayıp serbest bırakırlardı. 3. İbn Hişâm'ın İbn İshak'tan naklettiği rivayete göre vasîle beş defa doğuran ve her defasında ikiz olarak on dişi kuzu meydana getiren koyundur. Bu koyunun daha sonra doğuracağı kuzular kadınlara haram olup onlardan sadece erkekler yararlanabilirdi. Ancak ölen kuzuların etinden hem kadınlar hem erkekler yiyebilirdi. 4. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın kaydına göre vasîle yedi defa doğuran ve ilk altısında ikiz dişi oğlak, yedincisinde biri erkek, biri dişi olmak üzere yine ikiz oğlak doğuran keçidir. Yedinci doğumda Araplar, "Dişi oğlak erkek kardeşine ulaştı" der ve o keçiyi tanrılarına adayıp salıverirlerdi. Bu keçinin sütünden sadece erkekler yararlanabilirdi. 5. Zeccâc'a göre Câhiliye Arapları koyunun dişi doğurması halinde bunu kendilerine ayırır, erkek doğurduğu takdirde onu ilâhlarına adarlar. Şayet erkekli dişili ikiz doğurursa, "Dişi kuzu erkek kardeşine ulaştı" diyerek erkek kuzuyu tanrılarına kurban etmezlerdi. 6. İbn Hişâm'ın naklettiği diğer bir rivayete göre ise vasîle her batında ikiz doğuran hayvandır. Bu ikizlerden biri erkek, diğeri dişi olursa hayvan sahibi erkeğini kendisine ayırır, dişisini tanrılarına adardı (Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, I, 322; İbn Hişâm, I, 89-90; İbnü'l-Cevzî, II, 438-439; Âlûsî, VII, 42-43).

İslâm'dan önceki din ve kültürlerde olduğu gibi İslâm'da da kurban ibadeti bulunmakla birlikte bu ibadet gerek Allah'a kulluk açısından gerekse toplumsal yönden kendine özgü bir nitelik taşıır (bk. KURBAN). Özellikle hayvanlık takdis etme veya onları yaratılış amacı dışında putlara ve çeşitli tanrılara adama inancı İslâm'ın tevhid anlayışıyla bağdaşmaz. Allah'ın insanlara bir nimet olarak lutfettiği hayvanların ilâhî bir emir dışında haram kabul edilmesi, bunlardan faydalanma konusunda erkeklerle kadınlar arasında ayırım yapılması ve ölü hayvan etinin yenilmesi de İslâm'ın temel prensiplerine aykırıdır. Diğer taraftan bazı hayvanların takdis yoluyla sâhipsiz ve korumasız bırakılması da uygun değildir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî diye farklı bir hayvanlar sınıfının belirlenmediği, bu şekilde anılan hayvanlardan faydalanmanın haram kılınmadığı, bazı hayvanlardan sadece erkeklerin yararlanıp kadınlara yasaklanmasının veya ölü hayvan etinin yen-

mesinin haram kılındığı, bu tür iddiaların Allah'a iftiradan başka bir şey olmadığı ifade edilmiştir (el-Mâide 5/103; el-En'âm 6/138-139, 142-145). Hz. Peygamber bu âdetlerle tevhide dayalı İsmâîlî dininin değiştirildiğini, bunu ilk defa Huzâa kabilesi reisi Amr b. Lühay'ın başlattığını ve kendisini cehennemde azap çekerken gördüğünü söylemiştir (İbn Hişâm, I, 76; Buhârî, "Menâkıb", 10; "Tefsîr", 5/13).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, V, 192; *Kâmus Tercümesi*, IV, 139-140; İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 27, 51, 61; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî - M. Ali en-Neccâr), Beyrut 1980, I, 322; Ma'mer b. Müsenâ, *Mecâzû'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, s. 177-181; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 76, 89-90; İbn Kuteybe, *Tefsîru Ğaribi'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1398/1978, s. 147; Taberî, *Câmi'u'l-beğân*, VII, 56-60; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Mehmet Boynukalın), İstanbul 2005, IV, 355-358; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, II, 436, 438-439; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XII, 108, 110; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, VII, 42-43; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûġu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), III, 37-38; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 206; Murat Sarıçık, *İslâm Öncesi Dönem Câhiliye Kültürü*, Isparta 2002, s. 243-244; Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003, s. 173-174.

CASIM AVCI

VÂSİLE b. ESKA'

(وائلة بن الأسقع)

Ebü'l-Eska' Vâsile b. el-Eska'
b. Kâ'b (Abdiluzzâ) el-Leysî
(ö. 85/704 [?])**Sahâbî.**

Adının Vâsile b. Abdullah b. Eska' olduğu, ancak dedesine nisbetle Vâsile b. Eska' diye anıldığı zikredilmektedir. Bazılarına göre Eska' Abdullah'ın lakabıdır (İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 626). 9 (630) yılında Tebük Seferi hazırlıklarının yapıldığı günlerde Medine'ye gelip Müslümanlığı kabul etti. Bir gün sabah namazından sonra ashapla görüşmesi esnasında onu gören Resûl-i Ekrem kendisine kim olduğunu ve niçin geldiğini sormuş, Vâsile de iman etmeye geldiğini söylemiş, hoşuna gitse de gitmese de gücünün yettiği her hususta Resûlullah'a itaatle ona biat ettiğine dair bağlılık yemini ederek Müslümanlığı kabul etmişti. Vâsile daha sonra Medine yakınlarında oturan ailesinin yanına döndü. Onun müslüman olduğunu anlayan babasının kendisiyle ilişkiyi kestiği (İbn Sa'd, I, 305), diğer bir rivayete göre ise ona hayır

dua edip kendisinin de İslâm'ı benimsediği (İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 36), ardından kız kardeşinin de İslâmiyet'i kabul ettiği belirtilmektedir. Vâsile Medine'ye döndüğünde Hz. Peygamber'in iki gün önce Tebük Seferi'ne çıktığını öğrendi. Orduya katılmak için bineği bulunmadığından Medine'de kiralık binek aramaya başladı. Ensardan Kâ'b b. Ucre ile, savaşta elde edeceği ganimeti kendisine vermek şartıyla anlaşta (İbn Sa'd, I, 305). Savaşın ardından ganimet olarak aldığı develeri teslim etmeye gittiğinde Kâ'b develere değil onun kazandığı sevaba ortak olmak istediğini söyledi (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 113). Vâsile, Resûlullah'ın Tebük'te iken Dûmetülcendel'e gönderdiği Hâlid b. Velid kumandasındaki 400 kişilik birliğin içinde yer aldı; bir rivayete göre ise Kâ'b b. Ucre'ye getirdiği ganimetleri de bu gazvede elde etti (Vâkıdî, III, 1029).

Suffe ehli arasında yer alan ve Resûl-i Ekrem'e üç yıl hizmet ettiği bildirilen Vâsile (İbn Abdülber, III, 643), Hz. Peygamber'in vefatından sonra Suriye fetihlerine katıldı. Vâsile'nin önce Basra'ya (*a.g.e.*, *a.y.*), ardından Dimaşk'a 3 fersah uzaklıkta Belât köyüne, daha sonra da Kudüs'e yerleştiği ve orada vefat ettiği zikredilmektedir (İbn Ebû Hâtim, IX, 47). Vâsile'nin siyasî çalkantılardan uzak sakin bir hayat yaşadığı, Şam'da yoğun biçimde hissedilen Hz. Ali ve Ehl-i beyt aleyhtarlığını benimsemediği, hatta bu konudaki olumsuz propagandaları engellemeye çalıştığı anlaşılmaktadır (*Müsned*, IV, 107; Ahmed b. Hanbel, II, 577-578, 632-633). Ömrünün sonlarında görme duyusunu yitiren Vâsile 83 (702) veya 85 (704) yılında Kudüs'te, bazı rivayetlere göre ise Dimaşk'ta vefat etti. Doksan sekiz veya 105 yaşında öldüğü, Şam bölgesinde ölen en son sahâbî olduğu zikredilmektedir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 626). Hz. Peygamber'den başka Ebû Mersed el-Ganevî, Ebû Hüreyre ve Ümmü Seleme gibi sahâbilerden hadis nakleden Vâsile'nin rivayetleri *Kütüb-i Sittet*'de yer almaktadır. Onun Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde Resûl-i Ekrem'den naklettiği rivayetlerin sayısı mükerrerler hariç on sekizdir (III, 490-492; IV, 107-108). Kendisinden Şamlı tâbiilerden Ebû İdrîs el-Havlânî, Mekhûl b. Ebû Müslim, Ebû'l-Melîh b. Üsâme, Büsr b. Ubeydullah el-Hadramî, Ebû Ammâr Şeddâd b. Abdullah el-Kureşî, Ma'rûf b. Hayyât, Yûnus b. Meysere, Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî, İbn Âmir ve Rebîa b. Yezîd el-İyâzî gibi isimlerin yanı sıra kızı Füseyle (Fesîle) hadis ri-

vayetinde bulunmuştur. Vâsile'nin bu kızının adı çeşitli kaynaklarda Huseyle (Hasîle) ve Cemîle şeklinde de kaydedilmiştir (İbn Asâkir, LXIX, 113; LXX, 44; Mizzi, XXXV, 144, 162, 269). Vâsile'nin derslerinde imlâ yöntemini düzenli biçimde kullandığı (Hatîb el-Bağdâdî, II, 55) ve hadislerin mâna ile rivayetine izin verdiği belirtilmektedir (*Dîa*, XXXV, 136).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 490-492; IV, 107-108; Ahmed b. Hanbel, *Fezâ'ilü's-sahâbe* (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Mekke 1403/1983, II, 577-578, 632-633; Vâkıdî, *el-Megâzi*, III, 1028-1029; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 305-306; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 47; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, II, 55; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 643; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk* (Amrî), LXII, 343-366; LXIX, 113; LXX, 44; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, V, 428-429; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 144, 162, 269; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, III, 383-387; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 36; III, 626; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 101-102; Mehmet Efendioğlu, "Rivayet", *Dîa*, XXXV, 136.

MEHMET GÖRMEZ

el-VASÎT

(الوسيط)

Gazzâlî'nin
(ö. 505/1111)

Şâfiî fıkıhına dair eseri.

Şâfiî mezhebinin klasik dönem literatürü içinde en çok tutunan beş eserden biridir. *el-Vasît fi'l-fıkıh*, *el-Vasît fi'l-mezhebe*, *el-Vasîtü'l-muhtî bi-aqtâri'l-Basît* gibi adlarla da anılır. *el-Vasît* kaynakları, telif yöntemi, sistematigi ve etkileri bakımından, ayrıca müellifinin ilmî otoritesinden dolayı haklı bir şöhret kazanmıştır. Şâfiî'nin vefatından sonra altmış yıl daha yaşayan öğrencisi Müzenî'nin bu uzun süre boyunca hocasının büyük eseri *el-Ümmü*ü işleyerek meydana getirdiği *el-Muhtasar*'ı sözü edilen beş eserin ilk halkasını teşkil eder. Diğerleri Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'i ile *el-Mühezzeb*'i ve Gazzâlî'nin *el-Vasît* ile *el-Vecîz*'idir. Öğrencilerin ezberledikleri ve hocaların derslerinde esas aldıkları bu metinler, Nevevî'ye (ö. 676/1277) kadar gelen klasik dönemde Şâfiî fıkıh eğitimi verilen yerlerde ve telif faaliyetlerinde tartışmasız bir otorite kabul edilmiştir. Müzenî *el-Muhtasar*'ı *el-Üm*'den süzerek telif etmiş, sonraki süreçte kaleme alınan konuyla ilgili eserler bu metin etrafında şekillenmiştir. Müteakip iki asır içinde muazzam bir mezhep birikimi oluşmuş, bu ilmî mirasın aykılarak tasnif edilmesi ihtiyacı bir zaru-

ret haline gelmiştir. V. (XI.) asırda Mâverdî, Irak bölgesi birikimi ışığında *el-Muhtasar*'a *el-Hâvî'l-kebir* adıyla büyük bir şerh yazmış, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ise Horasan çevresinin fıkıh birikimi çerçevesinde *el-Muhtasar*'ı şerhetmiş ve sonraki süreci belirlemede etkili olmuştur. Gazzâlî, hocası Cüveynî'nin görünürde Müzenî'nin bir şerhi, gerçekte ise yetiştirdiği mezhep çizgisinin kendi zamanına kadar gelen birikimini derleyen *Nihâyetü'l-maḥlab fi dirâyeti'l-mezhebe*'ni *el-Basît*, *el-Vasît* ve *el-Vecîz* adıyla kademeli bir ihtisar işlemine tâbi tutmuştur. Gazzâlî, bu isimleri dil âlimi ve müfessir Ali b. Ahmed el-Vâhidî'nin tefsire dair aynı adları taşıyan geniş, orta ve küçük hacimli üç kitabından almıştır (İbn Kâdî Şühbe, I, 238-239).

Gazzâlî *Nihâyetü'l-maḥlab*'ın ilk ihtisarsına, *el-Vasît*'in çeşitli yerlerinde ilgili konuyu veya meseleyi daha önce ayrıntılı biçimde işlediğini, dolayısıyla burada fazla uzatmaya gerek görmediğini ifade ederken *el-Mezhebü'l-Basît*, *Kitâbü'l-Basît fi'l-mezhebe* veya kısaca *el-Basît* şeklinde atıfta bulunur (I, 450, 471; III, 140; IV, 135, 476; VI, 148, 362; VII, 223). İlme karşı talepte gördüğü ilgisizlikten dolayı Gazzâlî anlaşılması daha çok gayret isteyen *el-Basît*'i öğrencilerin düzeyine indirmeye karar vermiş, zayıf bulduğu görüş ve rivayetleri ayıklayarak eseri yarı hacmine kadar indirmiş, meseleleri üçte bir oranında azaltmış, sistemini geliştirerek *el-Vasît*'i telif etmiştir (*el-Vasît*, I, 103-104). Bu süreçte Fûrânî'nin *el-İbâne*'sinden, Kâdî Hüseyin diye tanınan Ebû Ali el-Merverrûzî'nin *et-Ta'likâ*'sından ve daha çok Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'inden yararlanmış, sistem bakımından Fûrânî'nin etkisi daha ağır basmıştır. *el-Basît*'te *Nihâyetü'l-maḥlab*'ın dayandığı mezhebin Horasan çizgisine (tarik) ait ilmî mirasla yetinen Gazzâlî, daha sonra bunu *el-Vasît*'te mezhebin Irak tarihinin ilmî birikimiyle zenginleştirme yoluna gitmiştir. Ayrıca mezhebin Irak çizgisinin reisi olan Ebû Hâmid el-İsferâyî'nin Ebû't-Tayyib et-Taberî üzerinden Ebû İshak eş-Şîrâzî'ye intikal eden mirasını en üst düzeyde temsil eden *el-Mühezzeb*'inden yararlanmış, böylece *el-Vasît* ile mezhebin iki çizgisini birleştirme girişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Dolayısıyla *el-Vasît*'i Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne müderris olduktan (484/1091) ve burada Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'ini tanıdıktan sonra yazmış olmalıdır.